

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ТВАРИННИЙ СВІТ

SOME ASPECTS OF LEGAL LIABILITY FOR VIOLATIONS OF WILDLIFE LEGISLATION

Іржавська В.С., студентка III курсу факультету юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Тваринний світ є важливою частиною будь-якої сучасної держави, у тому числі й України, адже він є невід'ємним компонентом навколишнього природного середовища. Об'єкти тваринного світу виступають елементами системи національної безпеки України, від рівня охорони якого залежить стабільність економічної та соціальної ситуації в країні. Враховуючи важливість захисту та охорони тваринного світу законодавством має забезпечуватися відповідальність за порушення такого законодавства, особливо під час проведення воєнних дій, так як вони мають значний вплив на природні ресурси, включно з тваринами.

В статті проаналізовані положення законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1], «Про тваринний світ» [2], «Про захист тварин від жорстокого поводження» [3] та інших, що регулюють відносини у сфері охорони та використання об'єктів тваринного світу.

Досліджено, якими нормами українського законодавства передбачена відповідальність за завдану шкоду об'єктам тваринного світу. Також, щодо цього питання проаналізовано національне законодавство, а саме Кримінальний кодекс України [5], Кодексом України про адміністративні правопорушення [4], Кодекс цивільного захисту [6], Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [9], Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України Міністерства екології та природних ресурсів України «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України)» [7] та інші.

Досліджено наукові праці, щодо правового статусу тварин та різні підходи до його застосування. Прیدілено увагу до питання відшкодування шкоди завданої тваринам, оскільки велика кількість видів в Україні перебувають на межі зникнення через збройну агресію.

Ключові слова: екологічне право, об'єкти тваринного світу, охорона об'єктів тваринного світу, відшкодування шкоди, юридична відповідальність.

Wildlife is an important part of any modern state, including Ukraine, as it is an integral component of the environment. Wildlife is an element of Ukraine's national security system, and the stability of the economic and social situation in the country depends on the level of its protection. Given the importance of protecting and preserving wildlife, legislation should ensure liability for violations of such legislation, especially during military operations, as they have a significant impact on natural resources, including animals. This is especially true of compensation for damage to animals, as it is not provided for by law, for actions taken by the aggressor country. Therefore, the issue of determining the place of wildlife in the legislation is relevant for the purpose of studying the protection of rights and opportunities for compensation for harm to animals.

The article analyses the provisions of the Laws of Ukraine 'On Environmental Protection' [2], 'On Wildlife' [3], 'On Protection of Animals from Cruelty' [4] and others regulating relations in the field of protection and use of wildlife.

The article examines which provisions of Ukrainian legislation provide for liability for damage to wildlife. The author also analyzes national legislation on this issue, namely the Criminal Code of Ukraine [6], the Civil Protection Code [7], the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine 'On Approval of the Procedure for Determining the Damage and Losses Caused to Ukraine as a Result of the Armed Aggression of the Russian Federation' [9], the Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine 'On Approval of Tariffs for Calculating the Amount of Compensation for Damage Caused as a Result of Violation of Legislation in the Field of Hunting and Fishing' [8], and others.[8] and others.

The article examines scientific works on the legal status of animals and various approaches to its application. Attention is paid to the issue of compensation for damage caused to animals, since a large number of species in Ukraine are on the verge of extinction due to armed Russian aggression.

Key words: environmental law, wildlife, protection of wildlife, compensation for damage, legal liability.

Передусім варто зазначити, що тваринний світ визнається об'єктом правової охорони та використання багатьма нормативно-правовими актами, а саме такими законами України, як «Про охорону навколишнього природного середовища» [1], «Про тваринний світ» [2], «Про захист тварин від жорстокого поводження» [3] тощо.

У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» у статті 1 зазначається, що «тварини – біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові» [3].

Окрім цього, законодавче закріплення терміну об'єктів тваринного світу міститься у статті 3 Закону України «Про тваринний світ» [2], відповідно до якого відносяться до тварини також безхребетні, тварини на всіх стадіях розвитку, які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі, частини диких тварин та продукти життєдіяльності диких тварин.

Щобільше, як об'єкт правової охорони тваринний світ, як зазначає М. Я. Ващишин, є надзвичайно різноманітним та характеризується багатством видів, а їх збереження є одним із найважливіших завдань охорони довкілля. Це покладає на державу обов'язок створення системи орга-

нів нагляду та контролю за дотриманням законодавства про тваринний світ, завданнями яких є охорона й використання диких тварин незалежно від їх перебування на території України [10].

Наразі, під час війни, дуже багато тварин постраждали та були знищені діями країни агресора. Тому останнім часом, ще більш актуальним стає питання правової охорони об'єктів тваринного світу, а також особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства у цій сфері. Як відомо, виділяють такі види відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони та використання об'єктів тваринного світу: адміністративна, кримінальна і цивільно-правова.

Адміністративна відповідальність передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення [4], саме статтями 85–90, стосовно порушень правил утримання, використання, ввезення чи вивезення з України, охорони об'єктів тваринного світу та інше.

Щодо Кримінального кодексу України [5], то в ньому міститься більша кількість положень, де передбачена відповідальність за порушення законодавства, щодо об'єктів тваринного світу. Виділений окремий розділ VIII, під назвою «Кримінальні правопорушення проти довкілля».

В ньому містяться статті, щодо відповідальності за порушення правил полювання (стаття 248), незаконне зайняття водним добувним промислом (стаття 249), порушення ветеринарних послуг (стаття 251). Іншим розділом ККУ, а саме «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності», міститься санкція за жорстоке поводження з тваринами, відповідно до статті 299.

Слід також зазначити статтю 441 ККУ під назвою «Екоцид», тобто «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу», що міститься у розділі «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [5]. Як зазначає Офіс Генерального прокурора, то вони разом зі Службою безпеки України розпочали розслідування за фактом вчинення екоциду та терористичного акту за ч. 2 ст. 28, ст. 441 та ч. 2 ст. 258 КК України. Так було кваліфіковані дії вчинені країною агресором 4 березня 2022 року, саме обстріл Запорізької атомної електростанції в Енергодарі, найбільшої АЕС в Європі, що спричинив пожежу і загрозу ядерного вибуху, наслідком якого може бути екологічна катастрофа світового масштабу [18]. Це мало безпосередній вплив на об'єкти тваринного світу, адже багато біологічних видів мешкають на території поряд з Запорізькою атомною електростанцією у санітарно-захисній зоні (2,5 кілометри), де постійно здійснюються обстріли і замінована територія, що створюють небезпечні умови для існування об'єктів тваринного світу.

В цьому контексті видається доволі актуальним питання саме відшкодування цивільно-правової шкоди. З цієї точки зору, на нашу думку, **права тварин мають бути захищені законодавством, але** відповідно до цивільно-правової відповідальності, то тварини розглядаються як об'єкти права, а не як суб'єкти. Також В. В. Шеховцов, зазначає про проблему регулювання тварини, як об'єктів в законодавстві, стверджує, що «однією з головних проблем реалізації права власності на об'єкти тваринного світу є визначення самого об'єкта. Воно по-різному наводиться в екологічному, цивільному й господарському законодавстві, а тому потребує уточнення» [13].

В іншому дослідженні науковець дослідив розвиток правового статусу тварин, де зазначив, що «тварини юридично класифікуються як власність у більшості країн світу – це спадщина давніх систем права. Однак з тих пір наукові, філософські та культурні уявлення про тварин змінилися, тож має сенс переглянути доцільність їх майнового статусу. На думку деяких дослідників сучасності, обґрунтування для класифікації тварин як власності є слабким, і тому необхідно розпочати діалог про альтернативні варіанти їх правового статусу. Прихильники цієї концепції стверджують, що сам факт того, що тварина біологічно не належить до людського виду, не перешкоджає тому, щоб її класифікували як суб'єкт права. Ряд країн фактично почали вивчати цю можливість. Зокрема, в деяких місцевостях робилися спроби вирішити проблеми, пов'язані з класифікацією тварин як майна шляхом створення для них окремого правового статусу» [16].

Існують декілька підходів, до вирішення цього питання. Як зазначає О. М. Спектр, то «відповідно до Цивільного кодексу України тварина є особливим об'єктом цивільних прав, на який поширюється режим речі. Таким чином, законодавець фактично отожднює тварин з речами. Проте та сама норма передбачає і відповідні винятки, що встановлюються законом, щодо особливостей реалізації права власності на тварин. Ці винятки обумовлені особливостями, якими наділені тварини як живі істоти» [11]. Тому як зазначає науковець, то можна стверджувати, що тварини – «речі з особливим статусом». Розглядаючи правове регулювання об'єктів тваринного світу, то воно встановлюється загальними положеннями

Цивільного кодексу України, які стосуються загального кола речей. Відповідно статті 1166 Цивільного кодексу України, то відшкодування шкоди завданої тваринам може здійснюватися на таких підставах:

- «протиправна поведінка особи, що спричинила негативні наслідки для тварини як об'єкта речових прав;
- причинно-наслідковий зв'язок, що поєднує дії особи та негативні наслідки для предмета посягання;
- вина особи, що завдала шкоди об'єкту речових прав» [11].

Хоча дослідник Д. Февр має іншу позицію. Він запропонував окремо розглядати правовий статус тварин за загальним правом та правом справедливості. Тобто за правом справедливості, він має на увазі визнати власником правового титулу саму тварину, а людина своєю чергою стає суб'єктом відповідного обов'язку. За думкою науковця, «такий підхід дозволить запровадити компромісне рішення між визнанням тварин речами (об'єктами права) та особами (суб'єктами права) і розширить можливості захисту їх інтересів» [17]. Тобто, підхід Д. Феврома може суттєво змінити статус тварини. Це зробить можливим захищати інтереси тварин у судах, порушувати питання про відшкодування їм шкоди за перенесені страждання та спричиненої матеріальної шкоди.

У той же час А. М. Мерник теж вважає, що тварин слід розглядати у ракурсі специфічного одухотвореного об'єкта цивільних прав, об'єкта, якому притаманні інтереси, які перебувають під захистом та охороною держави. На її думку, не можна погодитися з поширенням на тварин правового режиму речі, що закріплено у законодавстві, оскільки для особливого об'єкта повинно бути передбачено особливий правовий режим, який має враховувати специфічні якості тварин, серед яких здатність відчувати і переживати біль та емоції, та й сам факт, що вони є живими [17].

Такий підхід, стосовно встановлення правового режиму тварин як об'єктів цивільних правовідносин мають і інші дослідники. Відповідно до одного з таких, тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на яких не доцільно поширювати правовий режим речей. Г. Л. Крушельницька формулює поняття тварин як «особливого об'єкта цивільних прав, що характеризується дискретністю, наявністю товарно-грошової оцінки, здатністю бути предметом цивільного обороту, задовольняти матеріальні та нематеріальні потреби суб'єктів цивільних правовідносин, а також особливим правовим режимом, який виявляється у сукупності суб'єктивних прав, обов'язків учасників цивільних правовідносин щодо тварин, об'єктивно-правовому регулюванні таких відносин у вигляді дозволів, заборон, приписів, закріплених у нормах права» [12]. Дослідниця зазначає, що визнавати тварину річчю вкрай складно. Принаймні, визнавати живу істоту за річ, дещо недоречно, враховуючи той факт, що питання правового режиму тварин має не лише юридичний характер, а й морально-етичний, що певним чином розкриває рівень розвитку суспільства. Тому, можна зробити висновок, що наразі тварини виступають все ж таки особливим об'єктом, а не відповідним суб'єктом правовідносин.

Розглядаючи питання цивільно-правової відповідальності за шкоду спричинену тваринному світу, як об'єкту правового регулювання, потрібно згадати наступні правові акти, які передбачають Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України)» [7], Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд внаслідок незаконного добування чи знищення об'єктів тваринного світу, пошкодження або знищення їх жител та споруд, місць перебування і розмноження [8]. Ними регулюються розміри сум, які мають бути

виплачені правопорушниками, у разі порушення правил в галузі мисливства, господарства та правил добування, або знищення тварин чи їх місць перебування. За кожен вид тварини встановлена окрема сума. Але ці положення не передбачають шкоду, яка може бути заподіяна під час воєнних дій.

Окремо потрібно звернутися до затвердженого Кабінетом Міністрів України Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації від 20 березня 2022 року [9]. В цьому документі передбачаються положення щодо втрати біорізноманіття, – знищення тварин, рослин, вимирання чи істотне скорочення популяцій видів.

Відповідно І. В. Яценко зазначає у своєму дослідженні, що для забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення агресивної війни, має бути проведена судово-ветеринарна експертиза. Він аргументує, що за результатами дослідження живих тварин, трупів тварин або їх решток, судовий експерт може визначити ступінь тяжкості шкоди, заподіяної її здоров'ю, встановити каліцтво, як наслідок ушкодження, причину смерті, а також причинно-

наслідковий зв'язок між ушкодженнями і негативними наслідками для здоров'я і життя тварини. Дійсно, такий метод допоміг би при встановленні ступеня шкоди, відповідно до якого визначались би розміри відшкодування [15].

Проаналізувавши праці науковців та національне законодавство, можна зробити висновок, що тварини перебувають у ролі об'єктів права власності та інших речових прав. Тобто центральним суб'єктом виступає людина, тварина є особливим об'єктом, який покликаний реалізовувати передбачену законом діяльність людини. Саме тому особливого значення набуває належний захист та відшкодуванні шкоди завданої, у тому числі внаслідок збройної агресії, тваринам як об'єктам правової охорони. Позаяк велика кількість тварин постраждала під час війни, то це питання має бути врегульоване відповідними положеннями. Можливо з розвитком еколого-правової думки тварин будуть визнані на законодавчому рівні саме суб'єктом певних прав, що лише позитивно позначиться на правовому регулюванні цих відносин, особливо у сфері цивільно-правової відповідальності за відшкодування шкоди у цій царині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1264-12> (дата звернення: 25.06.2024).
2. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2894-14> (дата звернення: 25.06.2024).
3. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3447-15> (дата звернення: 25.06.2024).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 / *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. № 51. ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 / *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 16.04.2024).
6. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 / *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 34–35. ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення 16.04.2024)
7. Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України): Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства екології та природних ресурсів України від 19 червня 2017 р. № 301/222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0842-17#Text> (дата звернення: 25.06.2024).
8. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/575-2022-%D0%BF> (дата звернення: 25.06.2024).
9. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.06.2024).
10. Право довкілля: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. П.Д. Пилипенка / Ващишин М.Я. та ін. : Київ, Ін Юре, 2010. С. 281–285
11. Спектор О. М. Тварина як особливий об'єкт речових прав. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3(9). с.70-74
12. Крушельницька, Г.Л. Межі здійснення та обмеження права власності на тварин за законодавством України. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2(2). С. 67–73.
13. Шеховцов В. В. Актуальні проблеми права приватної власності на об'єкти тваринного світу. *Проблеми законності : респ. міжвідом. наук зб.* Харків, 2008. Вип. 97. С. 236–241.
14. Мерник А. М., Чорна А. О. Правове становище тварин в сучасному праві. *Приватне та публічне право*. 2021. №4. с. 52-54
15. Яценко І. В. Можливості судово-ветеринарної експертизи у забезпеченні відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення агресивної війни. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, 16 грудня 2022 р. Київ. 2022. С. 510–514.
16. Шеховцов В. В. Філософсько-історичні аспекти трансформації суспільної свідомості щодо тваринного світу як об'єкта екологічного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. С. 260–267
17. До питання про права тварин у загальнотеоретичному розумінні. *Юридичний радник*. № 6(90). 2016
18. Вороб створює загрози екокатастрофи в Україні та Європі – розпочато розслідування екоциду. *Офіс Генерального прокурора*: веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/vorog-stvoryuye-zagrozi-ekokatastrofi-v-ukrayini-ta-yevropi-rozпочато-rozsliduvannya-ekocidu-2> (дата звернення: 25.06.2024).